09/10/2022

Το «τραύμα» των απολυμαντηρίων – Πρόσφυγες περιγράφουν τους χώρους που σφράγισαν τη μνήμη τους

/ Ιστορία - Εθνικά Θέματα

Το τραύμα που άφησαν τα απολυμαντήρια της Καλαμαριάς στη μνήμη και την ψυχή τους περιγράφουν σε μαρτυρίες τους οι πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής, που έφτασαν κατά χιλιάδες στην Καλαμαριά.

Στοιχείο κυρίαρχο στις αναφορές τους είναι το αίσθημα ταπείνωσης και εξευτελισμού που βίωσαν, καθώς έπρεπε να υποστούν μια διαδικασία βίαιου και μαζικού καθαρισμού με φαρμακευτικά απολυμαντικά και παγωμένο νερό, αλλά και υποχρεωτικό κούρεμα των μαλλιών για άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Μια ακόμη πτυχή του τραύματος αφορά τον κλίβανο όπου έπρεπε να μπουν τα ελάχιστα υπάρχοντά τους, που είχαν καταφέρει να περισώσουν από τον ξεριζωμό. Ρούχα, παπούτσια, σκεύη και κλινοσκεπάσματα συρρικνώνονταν και παραμορφώνονταν από την υψηλή θερμοκρασία και στο τέλος αχρηστεύονταν. Τα παραπάνω επισημαίνει στο ΑΠΕ – ΜΠΕ η ιστορικός στο **Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού Ελένη Ιωαννίδου**

, με αφορμή την ξενάγηση που έκανε το χθες Σάββατο 8 Οκτωβρίου 2022 στους χώρους του, στο πλαίσιο του Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου με θέμα «*Η επόμενη μέρα από την Καταστροφή*», που ξεκίνησε την Πέμπτη 6 Οκτωβρίου 2022 στην Καλαμαριά.

«Από τη θάλασσα στις μαούνες»

«Θα πάμε στη Θεσσαλονίκη, είπανε, και μας έφεραν στην Καλαμαριά. Ακριβώς απέναντι από το κοφτό σημείο που έχει η ακτή, εκεί ήταν οι στρατιώτες, οι οποίοι μας περίμεναν για να μας βοηθήσουν στα αντίσκηνα και καθόντουσαν με τα ποδάρια τους κρεμασμένα στη σειρά αυτοί όλοι εκεί. Εμείς κάναμε την επιβίβαση σε κάτι σιδερένιες μαούνες, σαν ορθογώνιες βάρκες, με σιδερένιο πάτωμα κάτω. Από το Αλλατίνη που φόρτωναν τα άλευρα, ένα τέτοιο. Αυτό το έσυρε ένα μικρό βενζινόπλοιο, μια βενζινάκατος. Το πήγαινε και το έφερνε. Είχε μπουκαπόρτες ανοιχτές, τα νερά μπαίνανε μέσα, διότι είχε λίγο τρικυμία, Οκτώβριος του 1922 ήτανε, φυσούσε» διηγείται ο **Αριστοκλής Τσαμίδης**, πρόσφυγας από τη Σηλύβρια Ανατολικής Θράκης.

«Δύο μεγάλες παράγκες εκεί που σήμερα είναι η πλαζ»

Μετά τις μαούνες οι πρόσφυγες περπατούσαν στη λάσπη, τα μικρά παιδάκια έχαναν τα παπουτσάκια τους που κολλούσανε στη λάσπη και λίγο πιο μετά ήταν δύο μεγάλες παράγκες, εκεί που είναι σήμερα η πλαζ. Ο **Σίμος Λιανίδης** από τη Σάντα Πόντου θυμάται: «Εκεί, είχαν εγκαταστήσει πράγματι δυο μεγάλες παράγκες. Στο ένα ήτανε λουτρό και στο άλλο εγκατεστημένη μια μηχανή απολυμαντική στην οποία απολυμαίνανε τα ρούχα των προσφύγων και τα κρεββατικά και τα λοιπά. Τους παίρναν από εκεί, τους φέρνανε μέσα στους θαλάμους, τους έδιναν ένα κομμάτι απ’ τον θάλαμο, το οποίο οι πρόσφυγες το χώριζαν μέχρι το ταβάνι με κάτι κουρελούδες και διατηρούσαν το διαμέρισμά τους».

Από την πλευρά του, ο **Γιώργος Γιουλτουρίδης**, πρόσφυγας από την Κερασούντα, αφηγείται: «Εκεί που είναι το απολυμαντήριο, ο δρόμος απάνω ήτανε τσουκνίδες, και έβλεπες μέσα απ’ τις τσουκνίδες υπήρχε ένας χώρος στενός, ναι. Και απ’ τον αέρα, πήγαιναν τα αγκάθια πήγαιναν απάνω στους... αυτούς. Και επειδή όλος ο κόσμος ξυπόλητοι, άνδρες, γυναίκες, αγόρια, παιδιά, ξυπόλητοι, καραβάνια ολόκληρα. Στα μάτια μου μπροστά, ναι. Λοιπόν, και πατούσανε το δρόμο, και κάθε τόσο σταματούσανε, σταματούσαν και βγάζανε τα αγκάθια από τα πόδια τους. Με

κατάλαβες; Δηλαδή τέτοιες εικόνες έχουν δει τα μάτια μου. Αλλά όταν ήρθαμε εμείς, ανεβήκαμε κι ήρθαμε στους θαλάμους, εκεί κάθε συγγενής έβγαινε στο δρόμο και έβλεπε ποιος είναι συγγενής, να πούμε, τους έπαιρνε μαζί στο θάλαμο».

«Η έκταση με τους θαλάμους και τις σκηνές ήταν περιφραγμένη»

Ο **Σίμος Λιανίδης** επισημαίνει, άλλωστε, ότι «η έκτασις των θαλάμων και των σκηνών ήτανε περιφραγμένη με ισχυρό συρματόπλεγμα και υπήρχαν και έξοδοι στις οποίες υπήρχανε φυλάκια στρατού, να φυλάξουν ούτως ώστε οι πρόσφυγες να μην πάνε στη Θεσσαλονίκη. Διότι εδώ παρετηρήθη τύφος και ήταν κίνδυνος να μολυνθεί και η υπόλοιπη Θεσσαλονίκη». Περιγράφοντας την κατάσταση μέσα στους θαλάμους, ο **Γιώργος Αμαραντίδης**, πρόσφυγας από την Τραπεζούντα Πόντου, σχολιάζει ότι πολλές οικογένειες έμεναν σε αυτούς, ενώ η κάθε μια χώριζε το δικό της «διαμέρισμα» ράβοντας τσουβάλια και κρεμώντας τα στους τοίχους. «Κι όταν έπιανε μια φωτιά, καίγονταν δυο-τρεις οικογένειες, τέσσερις οικογένειες, πέντε οικογένειες» προσθέτει.

Οι μαρτυρίες αυτές των συγκεκριμένων και πολλών ακόμη ανθρώπων βρίσκονται καλά φυλαγμένες στο **Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού** στην Καλαμαριά και σύμφωνα με την κ. Ιωαννίδου, μεταφέρουν στο σήμερα, με ιδιαίτερα παραστατικό τρόπο, τις εμπειρίες των ανθρώπων σε μια περιοχή που σήμερα αποτελεί έναν μνημονικό τόπο μεγάλης ιστορικής και εκπαιδευτικής σημασίας και υψηλού συμβολισμού για την Καλαμαριά, τη Θεσσαλονίκη, τον προσφυγικό ελληνισμό και τη σύγχρονη ελληνική ιστορία.

«Η ιστορία του απολυμαντηρίου»

Περιγράφοντας την ιστορία του απολυμαντηρίου, η ιστορικός του αρχείου σημειώνει: «Μεταξύ των εγκαταστάσεων των στρατευμάτων της Entente στην Καλαμαριά κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε κατασκευαστεί το Απολυμαντήριο για ανθρώπους και αντικείμενα, που στεγάστηκε σε δύο κτίσματα στην παραλία, στο σημείο που βρίσκεται σήμερα η πλαζ της Αρετσούς. Όλες οι εγκαταστάσεις εγκαταλείφθηκαν μετά την αποχώρηση των στρατευμάτων, το φθινόπωρο του 1918, και αξιοποιήθηκαν ξανά μόλις έναν χρόνο αργότερα. Με απόφαση της κυβέρνησης Ελευθέριου Βενιζέλου, από τα τέλη του 1919 μέχρι το 1922 δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες ελληνικής καταγωγής από τον Καύκασο και τη Ρωσία έφτασαν ακτοπλοϊκώς σε άθλια κατάσταση στη Θεσσαλονίκη. Πολλές χιλιάδες αποβιβάστηκαν στην παραλία της Καλαμαριάς. Με την ήττα του ελληνικού

στρατού στη Μικρά Ασία, τη **Μικρασιατική Καταστροφή** και στη συνέχεια την Ανταλλαγή Πληθυσμών, από τον Σεπτέμβριο του 1922 μέχρι και τα τέλη του 1924, η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε και πάλι τον αρχικό προορισμό υποδοχής για δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Ανατολική Θράκη. Μεταξύ αυτών ήταν και αρκετές χιλιάδες Αρμενίων».

Επειδή, εξάλλου, στο λιμάνι και στο κέντρο της Θεσσαλονίκης επικρατούσε το αδιαχώρητο, οι αρχές αναγκάστηκαν να επιλέξουν ως τόπο αποβίβασης και προσωρινής εγκατάστασης την Καλαμαριά, όπου υπήρχε άφθονος ελεύθερος χώρος, και οι στοιχειώδεις στεγαστικές υποδομές των ξύλινων στρατιωτικών παραπηγμάτων. Μετά την απολύμανση, η Επιτροπή Περίθαλψης εγκαθιστούσε τους πρόσφυγες – ορθότερα τους στοίβαζε – στους ξύλινους θαλάμους και σε σκηνές. Για τους περισσότερους, η παραμονή τους εκεί αποτελούσε ένα σύντομο στάδιο μέχρι την ανεύρεση ενός μονιμότερου τόπου κατοικίας σε κάποιο χωριό της Μακεδονίας ή στη Θεσσαλονίκη. Τότε, 16.000 πρόσφυγες ρίζωσαν οριστικά στην Καλαμαριά και τους συνοικισμούς της, διαμένοντας στα παραπήγματα, τους “θαλάμους” όπως έμειναν στη συλλογική μνήμη, οι περισσότεροι για πολλά χρόνια. Οι πρώτοι οικισμοί άρχισαν να διαμορφώνονται το 1924, ενώ η στεγαστική αποκατάσταση των προσφύγων ολοκληρώθηκε στο τέλος της δεκαετίας του 1950.

Κάποια στιγμή το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας και η Διεύθυνση Δημόσιας Υγιεινής, στην αρμοδιότητα των οποίων φαίνεται ότι υπαγόταν το Απολυμαντήριο, έκτισαν ένα μεγάλο τσιμεντένιο οίκημα περίπου 200 m2 στη θέση των δύο ξύλινων παραπηγμάτων, για να στεγάσουν τις εγκαταστάσεις του Απολυμαντηρίου.

«Η σχέση του χώρου με την εξόντωση των Εβραίων»

Ο χώρος, άλλωστε, σχετίζεται με μία ακόμη τραγική πτυχή της σύγχρονης ιστορίας στη Θεσσαλονίκη, αυτή του διωγμού και της εξόντωσης των Εβραίων κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το καλοκαίρι του 1942, οι γερμανικές αρχές κατοχής συγκέντρωσαν μεγάλο αριθμό Θεσσαλονικέων Εβραίων για καταναγκαστικά έργα στη Μακεδονία. Προηγήθηκε η απολύμανσή τους στο Απολυμαντήριο της Καλαμαριάς, όπου τους μετέφεραν, πεζούς βέβαια, και στη συνέχεια και πάλι με τα πόδια στη Θεσσαλονίκη.

«Το 1968 το απολυμαντήριο κατεδαφίστηκε»

Το 1968 το απολυμαντήριο κατεδαφίστηκε ώστε η περιοχή να αναπτυχθεί

τουριστικά. Η κ. Ιωαννίδου υπογραμμίζει ότι «σε συμβολικό επίπεδο, το γκρέμισμα του Απολυμαντηρίου ίσως “απολύμανε” και τον χώρο από τις τραυματικές προσφυγικές μνήμες. Το μοναδικό υλικό ίχνος που έχει μείνει για να θυμίζει την ύπαρξή του είναι το όνομα της στάσης των αστικών λεωφορείων που περνά πάνω από τον χώρο της πλαζ, στην οδό Ν. Πλαστήρα». Από την άλλη πλευρά, τονίζει ότι το απολυμαντήριο Καλαμαριάς είναι η μετουσίωση της ιστορικής μνήμης στον δημόσιο χώρο και εκτιμά ότι «η ανάδειξή του αποτελεί χρέος μας απέναντι στην Ιστορία».

(Πηγή: ΑΠΕ-ΜΠΕ – Π. Γιούλτση / Φωτογραφία: Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού)